

Janko
Jeri

Koroške »skurnosti« anno 1974

Na straneh te revije sem minulih deset let pogostokrat spremljal tudi narodnostni utrip naših rojakov onstran Karavank in ne samo tistega dela našega narodnostnega debla, ki živi v sosednji Italiji. Spričo tega se mi je ob sedanji ponovni zaostritvi v jugoslovansko-avstrijskih odnosih (če to tako splošno označim) zdelo prav, če iz dveh zapisov (bilo jih je več) v minulih letih izluščim samo nekatere značilnejše odlomke, misli (čeravno seveda skrajšano in z nekaterimi nujnimi pojasnili) in na ta način razglabljam o apriorističnih tezah iz avstrijskega odgovora (2. decembra 1974) na našo noto, saj gre v mnogih primerih za vprašanja, ki so v glavnem vsebinsko ista danes, kot so to bila pred desetimi, dvajsetimi in več leti. Odločil sem se za kronološko metodo ob označbi pogloblitnih problemov.

LETO 1966 (ŠOLSTVO, POPISI, DVOJEZIČNOST)

Ne maram sicer apodiktičnih presežnikov, a me je vendarle stisnilo v grlu, ko sem razbiral nagrobne napise za obzidjem štebjanske farne cerkve. Le malo je bilo še koroških slovenskih Mojc, Katrc, Met, Ožbejev, Gašperjev, Jozelnov, Než, Mih; iz orumenelih in novejših slik so vame zrli Johanni, Josefi, Franzi, Katherine. Kako iznenadna in nagla sprememba: pokopališče je tik ob cerkvi, v kateri je še vse — od podpisov na posameznih podobah, prtih in drugega slovensko, in to v lepi, čisti materinščini. Pač značilen koroški paradoks, verodostojna priča svojevrstne manjšinske tipike in splošnega ozračja posebej, če upoštevamo, da so med rednim popisom prebivalstva 1. junija 1951 med 1334 prebivalci občine Globasnica, kamor poleg osmih vasi sodi tudi Šteben, našteli le 147 zgolj nemško govorečih občanov (Ergebnisse der Volkszählung vom 1. Juni 1951 nach Gemeinden Kärnten, Bearbeitet und herausgegeben vom Österreichischen statistischen Zentralamt, Volkszählungsergebnisse 1951, Heft 4, Wien 1952). Tudi vindišarski kompleks tod ni pognal korenin, to vse pa je ostalo docela nespremenjeno tudi med zadnjim popisom 31. marca 1961.

Vendarle so mnogi izmed tistih, ki so v to, vsaj za veljavne evropske pojme težko s čim primerljivo statistiko (operirali so kar z devetimi jezikovnimi kategorijami — deutsch, deutsch-slowenisch, deutsch-windisch, slowenisch, slowenisch-deutsch, windisch, windisch-deutsch, windisch-slowenisch, slowenisch-windisch, sonstige, unbekannt) vseeno pogumno vpisali edino Prešernov jezik (in prav v globasniški občini je bilo teh več kot kjer koli drugje na Koroškem), zabeleženi po smrti nemško. Pečat te čudne, razkrajajoče dvojnosti teži torej koroškega slovenskega človeka še prek groba.

Kako si je sicer mogoče drugače razložiti, da se je prav v tej občini k slovenski jezikovni skupnosti (v raznih statističnih kombinacijah) priglasilo skupaj več kot osem desetlin vsega prebivalstva, medtem ko so omenjeni napisi ravno v obrnjenem sorazmerju. Če bi poskušali napraviti psihološki test, prodreti v notranjo, mentalno strukturo teh pojavov, si ni težko zamisliti, koliko moralnih, intimnih stisk, kriz vesti so morali ti ljudje premagati v vsakdanjem življenju, spričo nenehne žgoče nervoze razpetosti med domačim, v širšem pomenu te besede, in tistim, ki jih je kot plaz zasipal od zunaj. In če k temu dodamo še najbolj raznotere odtenke manjvrednostnega razpoloženja, ki ima vrhu drugega korenine še posebej v številnih vidikih gospodarske in socialne odvisnosti, smo vsaj približno načrtali diagram notranje razklanosti sodobnega koroškega slovenskega človeka, pripadnika »boječega ljudstva«, kakor ga je krstil pisoči izobraženec iz mlajše slovenske koroške generacije.

Sicer pa temu »boječemu človeku« nemški zagrizenci, vsa ta nacistično črnožolta, hajmatdinstovska, sidmarkovska in podobno bundovska, bojevniška družčina že desetletja dopoveduje, da je njegovo tako rahločutno, nežno slovensko narečje le »govorica hlapcev in dekel« in ni čudno, če je vse to marsikateremu, še posebno manj poučenemu, vendarle vcepilo dvom, nejasnost tudi o stvari, ki je slehernemu moralno trdnemu človeku (seveda če živi v strpnih, normalnih razmerah) vsaj v evropskih razsežnostih edinstvena, nedotakljiva vrednota. Ponovil bom le še izrečene misli, če pristavim, da jezik oblikuje, kleše »dušo naroda«, oplaja, žlahtni, utrjuje vse tisto, kar ponavadi skupno imenujemo narodni ponos, zavednost. Na Koroškem pa imamo zraven tega opravka še s prav posebno zvrstjo dvojezičnosti. Da načelno ne bi bilo pomote: sprejemljiva, človeško opravičljiva je le dejansko dvostranska dvojezičnost, ki enako vsebinsko velja tudi in povsem za tako imenovani večinski narod. Takšna, stvarno demokratična aplikacija tega načela lahko kvalitetno prispeva k trajnejšemu razširjanju zaledja za dobrohotno, brez prikritih zadnjih namenov, sožitje na narodnostno izprepletenih področjih, ne da bi bila pri tem okrnjena narodna samobitnost kogar koli. Žal, pa gre danes na Koroškem ne glede na bridke preizkušnje minulega desetletja za precej drugače zamišljeni bilingvizem. V primerjavi z K. u. K. utrakvistično shemo, za katero je bila materinščina v prvih dveh osnovnošolskih letih pomožni jezikovni pripomoček, je »Uredba o novem oblikovanju dvojezičnih ljudskih šol na južnem ozemlju Koroške« 3. oktobra 1945 vendarle prisodila slovenščini stopnjo »enakopravnega deželnega jezika«, čeprav je imel tudi poslej domovinsko pravico le v prvih treh razredih, pozneje pa se je spremenil v enega izmed obveznih predmetov do konca osnovnošolskega izobraževanja. Toda poleg teritorialne opredeljenosti dvojezičnega območja (ta šolski sistem je zajemal 64 narodnostno mešanih koroških občin) je za te naše reminiscence zanimivo, da je ta dvojezičnost kljub skromnemu vsebinskemu obsegu veljala za vse šolo-obvezne otroke.

Globlja vrednost tega noveliranja iz leta 1945 ni bila namreč le v delni modernizaciji in demokratizaciji utrakvizma, ampak tudi, če se tako izrazim, v novi perspektivi te zamisli, kolikor jo seveda iskreno sprejemamo. Po vseh križpotjih slovenskega koroškega človeka od cesarsko-kraljevskega hlapčevstva do nacističnega izgnanstva v polpreteklem razdobju (meja na Karavan-kah je tudi po zadnji vojni ostala nespremenjena) bi lahko nadaljnje raz-

vijanje takó zamišljenih komponent dvojezičnosti postopno oblikovalo čisto drugačne (začeli bi na novo), zdrave relacije med obema narodoma, skladno z novimi vrednotenji, obogatenimi z moralnimi postulati o pravicah človeka in enakopravnosti, ki so se v sodobnem svetu (OZN) uveljavili po vojaškem in političnem porazu nacizma.

Če se vrnemo na jezikovno področje: dvojezičnost naj bi tudi nemškimi Korošcem pomagala bolje razumeti svoje slovenske sodržavljanke. Sicer pa so v podobnem smislu razlagali takrat sistem iz leta 1945 tudi avstrijski pristojni krogi, saj je sam zunanji minister K. Gruber (na sestanku namestnikov zunanjih ministrov 28. aprila 1948) štel za umestno apostrofirati kot pozitivno »dolžnost nemško govorečega prebivalstva, da se uči slovenščine«.

Tudi ob zlohotnem odloku koroškega deželnega sveta za šolstvo 22. septembra 1958, ki je dobesedno obglavil dvojezično formulo izpred trinajstih let, je bilo slišati platonična zagotovila (tudi to je ena izmed koroških specifičnosti) o pripravljenosti, »da bodo zavarovali pravice manjšine«, potem seveda, ko so razveljavili bistveni sestavini dvojezičnega koncepta iz leta 1945: teritorialno načelo in obojestransko obligacijo dvojezičnega pouka. Danes (1966), osem let po tej drastično restriktivni odločitvi, kakor zatrujeta obe osrednji slovenski organizaciji na Koroškem, sta še vedno dve tretjini otrok slovenskega rodu prikrajšani za prvo črkovanje, za prve korake v svet učenosti v materinem jeziku.

VPRAŠANJE BILATERALNIH STIKOV ISTEGA LETA

Domala se vsi strinjamo, da so odprte, liberalno zasnovane meje s sosedi blagor iz več ozirov, tudi iz narodnostnega, manjšinskega. Ob zahodni meji, kjer je ta sistem že bolj vpeljan, ima plodnejšo tradicijo, je taka vsakdanja konfrontacija pomagala izrjavati že precej nacionalističnega plevela, tako da lahko govorimo že tudi o novi mentaliteti, ki ni več pripravljena pasivno prenašati šovinističnih pobalinstev. Tak je tudi primer, ko je deželni svet obmejne Furlanije-Julijske krajine pred meseci sprejel zakonski predlog osrednjemu parlamentu, da bi kazensko preganjali tiste, ki bi javno žalili tradicije, jezik in kulturo slovenske narodne manjšine v Italiji. Podobna, v tolikšnem obsegu mejna ureditev z našo severno sosedo je sicer novejšega datuma (dodatni sporazum 18. marca 1960), a vendarle to nikakor ne opravičuje anahronizma, da so v obmejnem Pliberku 15. maja 1966 odprli tako imenovani »Grenzlandheim«, ki naj bi bil »žarišče avstrijske miselnosti na meji nedeljive Koroške«, vsaj tako so o njem z nabreklo retoriko opozarjali njegovi ustanovitelji. Tudi če celo ignoriramo provincijsko primitivno, nacionalistično zaverovanost in nostalgijo že zavoljo ostdrangovskih primesi takega početja, ne moremo mimo resnice, da se tovrstna grenclandhajmovska zagnanost (z vsem skupaj, kar se za njo skriva) in zamisel iskreno odprte, dobre sosedske meje a priori in brezkompromisno medsebojno izključujeta.

Ob nekaterih vzpodbudnejših izkušnjah je vendarle tudi očitno, da vsaj za sedaj ta prekkaravanška, mloobmejna, operna, koncertna in operetna, alpeadrijevska ter turistično-športna regionalna koeksistenčna varianta sama še ni tako močna, da bi lahko s svojo moralno in materialno avtoriteto zatrla v starem slogu zamišljeno in tudi za sodobno avstrijsko demokracijo nikakor ne stimulatивно manifestacijsko nacionalistične nostalgije takšne sorte.

NAČELNA (TUDI TEORETIČNA) VPRAŠANJA ISTEGA LETA

T. Veiter se je v svojem ljubljanskem predavanju 15. maja 1966 (povzemam ga po nekaj beležkah, ker ni na voljo stenografskega zapisa) izrekel za sicer med evropskimi manjšinskimi teoretiki v glavnem akceptirano stališče, da število pripadnikov manjšine ne bi smelo biti precedens, merilo, po katerem naj bi uravnavali, dozirali vsebinski obseg in kakovostno stopnjo posebne manjšinske zaščite, ki naj bi omogočila in tudi normativno jamčila enakovrednost in enakopravnost manjšinske in večinske narodnostne skupnosti. Zanimivo je bilo njegovo razglabljanje o izjemnem pomenu kulturne povezanosti in drugih relacij med manjšino in matičnim narodom, predvsem še jezikovnih stikov, saj kolikor so slednji prekinjeni, se utegne primeriti kulturno-narodna smrt. Tudi njegova misel, da v sodobnem svetu pravica do samoodločbe ne more pomeniti zahteve po kaki mejni reviziji, ampak je treba iskati rešitve v ustreznih avtonomijah, sodi med tiste, ki jim je moč pritegniti.

Disonančno v primerjavi z omenjenimi pogledi pa je izzvenelo njegovo kategorično zavračanje, ko je vzporedno glosiral tudi nekatere pereče koroške probleme, da bi utegnila liberalno zasnovana manjšinska zaščita odpreti možnost kake »Reslovenisierung«, kakor se je izrazil. Manjšina namreč upravičeno terja popravo nekaterih krivic oziroma, da se popravi tisto, kar je še mogoče popraviti, saj stvarna manjšinska zaščita pač ne more kapitulirati pred izvršenimi dejstvi, ne more se sprijazniti kot z normalnimi s takimi »statusi quo«, ki so bili ustvarjeni z grobimi raznarodovalnimi, asimilacijskimi pritiski, z očitnim restriktivnim interpretiranjem in uveljavljanjem (sedanji dvojezični sistem na Koroškem) manjšinskih klavzul.

LETO 1970 (OB OBLETNICI PLEBISCITA — ŠE NA TEMO PROVINCijskega NACIONALIZMA)

Potek plebiscitnih proslav oktobra leta 1970 je na razne načine (tudi gesla proti sedanjim relikvijam dvojezičnega šolskega sistema, bilingvizmu in drugem) avtohtonemu slovenskemu prebivalstvu brez posebnih olepševanj in naravnost oznanjal, da so še vedno nekakšni »tujki« na lastni zemlji kljub »izrazito podaniškem značaju Slovencev, ki se manifestira predvsem v naših tednikih«, kakor je to mentalno komponento opisal Mirko Messner.

Taka provincialno in »patriotično-nedeljivo« zarobljena atmosfera je pač vse prej kot stimulatívna za rešitev odprtih manjšinskih vprašanj, ki so že nekaj let zamrznjena. Negativna narodnostna krivulja je res skrb vzbujajoča: samo še poldrugi tisoč slovenskih otrok je delno deležen pouka v materinščini, v primerjavi s skoraj sedem tisoč učenci slovenskega porekla pred dobrimi dvajsetimi leti, če sploh ne omenjamo določb sedmega člena na papirju. In druga stran »manjšinske medalje« v minulem poldrugem desetletju: predvsem je to slovenska gimnazija, ki naj bi končno dobila lastno hišo, pa odškodnina nacističnim žrtvam — izseljencem in nekaterim slovenskim ustanovam, nadzornik za dvojezični pouk na osnovnih šolah in v gimnaziji, manjšinski šolski oddelek, učni načrt in predmetnik — vse to za že radikalno amputirano (1958) »dvojezično« šolo.

PRIPIS 18. DECEMBRA LETA 1974

Narodnostne razmere naših rojakov so se po letu 1970 še poslabšale (npr. pogrom proti 205 »dvojezičnim tablam« leta 1972). To pa je bil tudi osrednji razlog za opozorilo (naša nota 29. oktobra 1974) avstrijski vladi. »Revizionistično« uglasen odgovor pa je bil (verbalna nota 2. decembra 1974, da je Avstrija izpolnila »pretežni del« svojih obveznosti iz sedmega člena državne pogodbe (1955), čeravno zdaj tudi uradno vztraja pri »ugotavljanju manjšine« (ne glede na formalno obliko) in mnogih drugih negativnih stvareh, ki smo se jih v tej retrospektivi delno dotaknili. Osrednje prvine tega procesa v minulih letih so nazorne: glavni udarec smo doživeli leta 1958, sledili so mu drugi ob stopnjevanju nestrpnosti in potiskanja avtohtone slovenske narodnostne skupnosti v vedno bolj podrejen (diskriminacijski) položaj.

»Historia docet« (ostalo prepuščam vrednotenju bralca).

Pesmi

Lojze
Krakar

POTRPITE, TAKOJ GREM, LE TOLE
želim še povedati: polnočna in poldnevna
stran, zahodni in vzhodni breg,
vse to je daleč, a videti
moramo vse, če se hočemo
vrniti zreli kakor uvele
jagode šipka v roke jeseni.